

YAYIN NO: 944

Özgün Adı: *Reflections on the Revolution in France (1790)*

FRANSA DEVRİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, 1790
Edmund Burke

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Eylül 2019

ISBN: 978 - 605 - 7931 - 44 - 3

Çeviren: *Ahmet Özcan*

Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*

Baskı-Cilt: *Çevik Matbaacılık*

Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

FRANSA DEVRİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, 1790

EDMUND BURKE

Çeviren
Ahmet Özcan

EDMUND BURKE (1729-1797): Babası Protestan, annesi Katolik olan Edmund Burke, 1729 yılında orta sınıf bir İrlanda ailesinde dünyaya geldi. Dublin'deki Trinity College'dan mezun olduktan sonra Londra'ya taşınan Burke, henüz 28 yaşında kaleme aldığı *Sublime and Beautiful* (1757) adlı çalışmasında gösterdiği olağanüstü felsefi ve edebî yeteneğiyle hızla siyasette yükseldi. Ancak, benimsediği aşırı tutkulu siyasal tavrı yüzünden siyasal kariyerinde bir liderlik konumu elde edemeyen Burke, Amerikan Devrimi'ni hararetle desteklemiş; Britanya'nın Hindistan'daki idaresi ile Fransız Devrimi'ne karşı çıkmıştır. Oğlu Richard Burke'ün ölümünden üç yıl sonra, 1797 yılında hayatını kaybetmiştir.

AHMET ÖZCAN: 1982 yılında Konya'da doğdu. Lisans eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde 2006 yılında tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Edmund Burke'ün siyasal düşüncesi üzerine yazdığı tezle 2009 yılında tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladığı doktora eğitimini ise "Modern Türkiye'de Son Kürt Eşkıyalık Çağı" adlı teziyle 2014 yılında tamamladı. Yazarın doktora tezi, 2018 yılının Kasım ayında *Ama Eşkıyalık Çağı Kapanadı!* ismiyle İletişim Yayınları tarafından yayımlandı. Özcan, hâlen İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Özellikle siyasal düşünce ve Türkiye siyasetine yoğunlaşan Özcan'ın Türkçe, İngilizce ve Fransızca makaleleri ve kitap bölümleri ile çeviri çalışmaları yayımlanmıştır. Bakınız: ahmetozcan.org / ayrimcisozluk.blogspot.com

“ŞEYTAN”I OKUMAK:
EDMUND BURKE, KARŞI-FELSEFE VE
KARŞI-AYDINLANMA

“Aydınlanma Çağı”nı Immanuel Kant, insanın kendisi ile yaşamı arasında duran muhtelif kılavuzları reddettiği, kendini bildi bileli içine saklandığı o esrarlı hayal dünyasını ona eşlik eden miskinliği ve korkaklığı ile birlikte defettiği ve böylece, kendi kendisinin efendisi olduğu *olgunluk* çağına adım atışı olarak tanımlar. O hâlde, Kant’a göre, devam etmekte olan bir *geçiş aşaması* olarak Aydınlanma Çağı’nın şiarı, “sapare aude!” (“bilmeye cesaret et!”) olmalıdır.¹ Ancak, bilmeye cüret ettiği insana ve yaşama yönelik gittikçe daha kibirli hâle gelen bu özgüven, Fransa’da tarih sahnesine henüz çıkmış bulunan “halk”ın (*le peuple*) devrimini, kısa bir süre içinde, çoğunluğu avukat olan genç ve hırslı demagogların teatral gösterilerinin liderliğindeki donsuz (*sans-culotte*) güruhların giyotin festivallerine dönüştürecek. Edmund Burke, 1790 yılında, yani Kant’ın *Aydınlanma Nedir Sorusuna Bir Yanıt* (1784) adlı metni yayımlandıktan yalnızca altı yıl sonra, böyle bir devrime karşı çıktığı ve onun çok daha büyük çaplı, yıkıcı ve soğukkanlı bir dönüşümün habercisi olduğunu duyurduğu aşağıdaki satırları yazdığında henüz ne Fransa Kralı XVI. Louis idam edilmiş ne de Fransa Kraliçesi Marie Antoinette, vatana ihanetten

1 Immanuel Kant, “An Answer to the Question: What is Enlightenment?” (1784), *Political Writings*, H. S. Reiss (der.), H. B. Nisbet (çev.), Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 54.

ensest sapkınlığa kadar yüz kızartıcı birçok suçlamadan ölüme mahkûm edilerek Paris sokaklarında taşlanmış ve bir kutlama eşliğinde giyotinde can vermişti:

“O zaman veliaht eşi olan Fransa kraliçesini Versailles’da gördüğümünden beri on altı ya da on yedi yıl oluyor. Onun zar zor dokunur gibi olduğu gözlerime daha nefis bir imgelem asla takılmamıştı. Onu ufkun hemen üstünde gördüm, henüz taşınmaya başladığı yüce kubbeyi süslerken ve neşelendirirken; sabah yıldızı gibi yaşam, görkem ve neşe dolu pırıldarken. Ah! Ne devrim! O yükseliş ve o düşüşü, duygusuz düşünmek için sahip olmam gereken ne kalp! Onun istekli, uzak ve saygılı aşk sahiplerine onur payeleri eklerken göğsünde gizlenmiş utancın keskin panzehrini taşımaya mecbur kalacağını hayal etmezdim: Yiğit adamların ulusunda, şerefli adamların ve şövalyelerin ulusunda ona rastgelen böyle felaketleri görmek için yaşamış olacağımı hayal etmezdim. Onu hakaretle tehdit edecek bir bakışın dahi intikamını almak üzere on binlerce kılıcın kınlarından fırlayacağını düşünürdüm. Ama şövalyelik çağı kapandı. Sofistlerin, ekonomistlerin ve hesapçıların ki kazandı ve Avrupa’nın görkemi sonsuza dek söndürüldü. Rütbe ve cinsiyete yönelik o cömert sadakati, o mağrur teslimiyeti, o vakur itaati ve esaretin kendisinde bile soylu bir özgürlük ruhunu canlı tutan kalbin o tabiiyetini asla, artık asla seyreylemeyeceğiz. Yaşamın satın alınmamış zarafeti, ulusların mahcup müdafaası ve mert duygunun ve kahramanca teşebbüsün bakıcısı gitti! Bir lekeyi bir yara gibi hissetmiş, azgınlığı yatıştırırken cesarete ilham vermiş, dokunduğu her şeyi soylulaştırmış ve altında kusurun kendisinin tüm kabalığını kaybederek kötülüğünün yarısını yitirdiği ilkenin o hassasiyeti, onurun o namusu gitti.”

Her şeyden önce bu satırlar, *felsefi* bir devrime karşı yapılan *siyasal* bir karşı koyuştu. “Düşüncelerde, görgüde ve ahlaki fikirlerde bir devrim” olarak Fransız Devrimi, Burke’e göre, tarihin ilk “tam” (*complete*) devrimiydi.² O hâlde

2 Leo Strauss ve Joseph Cropsey, *History of Political Thought*, Chicago: The University of Chicago Press, 3. Baskı, 1987, s. 690.

Fransız Devrimi, ilk olarak, Aydınlanma düşüncesinin kuramsal evreninde hiçbir koşula bağlı olmaksızın, kendiliğinden ve kendi başına mutlak bir değere sahip olan “akıl”, “bilim”, “ilerleme”, “özgürlük”, “eşitlik”, “evrensellik” ve “insan hakları” gibi modern mutlakların soyut tiranlığı altında eyleyen *metafizikçilerin* ya da *sofistlerin* bir devrimiydi. Ancak, kısa bir süre içinde terör dönemine girecek Fransız Devrimi’nin geçireceği dönüşümü öngörmeyi ve Devrimin evrensel ölçekteki tarihsel önemini kavramayı başaran Burke’ün haklılığı, aynı zamanda onun trajedisiydi de. Fransız Devrimi, engellenemez bir dönüşümün, dipten gelen bir dalganın sonucuydu.

Diğer bir deyişle, metafizikçilerin yükselişi, Devrim henüz gerçekleşmeden önce başlamış daha kapsamlı bir sosyal devrimin, *demos*’un ya da çok-olanların tarih sahnesine çıkışının, yani *eşitliğe* doğru durdurulmaz bir akışın sonucuydu. Zira, *Düşünceler*’in yayımlanmasından altmış altı sene sonra Alexis de Tocqueville, *Eski Rejim ve Devrim* (1856) adlı eserinde, alt sınıflara karşı açık bir nefret ve aşağılama hissedilen soylu sınıfların dahi Aydınlanma düşüncesinin siyasal doğrularının henüz Eski Rejim sırasında savunuculuğuna soyunarak tarihin mezarlığındaki kendi çukurlarını kazdıklarını tespit edecekti.³ Bu anlamda “akıntıya karşı bir yüzüş” olarak beliren *Düşünceler* ne bilimsel tahlile özgü bir soğukkanlılığa ne de bir tarihçinin takındığını iddia edeceği tarafsızlığa sahipti. Aksine yazar, Fransız Devrimi’ne neredeyse tamamıyla sezgisel bir dürtüyle yaklaşarak ve ona öncülük eden devrimci teatrallığın gücünü kavrayarak bir karşı-tragedya kaleme almaktaydı.⁴ Soyut aklın uygulamalı akılla, insan haklarının İngilizlerin haklarıyla

3 Alexis de Tocqueville, *The Old Regime and the Revolution* (1856), Stuart Gilbert (çev.), New York: Doubleday Anchor Books, 1995, s. 180-187.

4 Bakınız: Peter H. Melvin, “Burke on Theatricality and Revolution”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 36, No. 3, 1975, s. 447-468.

ve devrimci ilerlemenin basiretli ıslahatla ikame edildiği bu karşı-tragedya, böylelikle Aydınlanma düşüncesinin *içeriden* bir eleştirisine dönüşüyordu.

Diğer taraftan, Adam Smith'in "serbest piyasa" teorisi⁵ ile Amerikan Devrimi'nin önde gelen savunucularından biri olmuş⁶ Burke, Fransız Devrimi'nin arkasında yalnızca metafizikçi-demagoglara değil, aynı zamanda "engellenmemiş parasal çıkar"ın yükselişini de tespit ediyordu. Bu nedenle Burke, çağdaşı olan yazın insanlarını (*men of letters*) hayretler içinde bırakarak şövalyelik çağının, yani "esaretin içindeki soylu özgürlüğün" bitişi ve "sofistlerin, ekonomistlerin ve hesapçıların çağının" başlaması karşısında İngiliz anayasal geleneğine dayanan siyasal bir direniş inşa ediyordu.

Oysa, Burke'ün karşı-çağdaşlarının *Düşünceler*'e yanıt olarak kaleme aldıkları ve Aydınlanma düşüncesinin temel metinleri hâline gelecek yazıları, kanlı ve patırtılı Fransız

5 Smith'in ekonomik meseleler üzerine "tanıdığı insanlar arasında tamamen kendisi gibi düşünen tek kişi" olarak betimlediği Burke, 1795 yılında yazdığı, ancak yazarın ölümünden sonra 1800 yılında yayımlanacak *Kıtlık Üzerine (Thoughts and Details on Scarcity)* adlı çalışmasında serbest piyasanın tereddütsüz bir savunusunu kaleme alacaktı: "Alım ve satımın kısıtlanmamış özgürlüğü, üretim ve arzın büyük canlandırıcı ilkesidir." (alıntılayan) Donal Barrington, "Edmund Burke as an Economist", *Economica*, New Series, Vol. 21, No. 83, 1954, s. 204, 257. Ayrıca bakınız: Edmund Burke, "Thoughts and Details on Scarcity", (içinde) Burke, *Select Works of Edmund Burke (1770-1795)*, Vol. 4, Francis Canavan (der), A New Imprint of the Payne Edition, Indianapolis: Liberty Fund, 1999.

6 Amerikan Devrimi'nin ateşli bir savunucusu olan Burke'ün Fransız Devrimi'ni lanetlemesi, başta Thomas Paine ve Karl Marx olmak üzere birçok siyasal filozofa göre, yazarın "sahtekârlığı"nı ifşa eden açık bir çelişkiydi. Oysa, Burke'ün bu iki savı arasında, kendi siyasal düşüncesi açısından bir kuramsal tutarsızlık bulunmazken 20. yüzyılın önde gelen birçok siyasal felsefecisi (örneğin Hannah Arendt), iki devrim arasında benzer bir tersliğe işaret etmektedir. Yazarın Amerikan Devrimi hakkındaki görüşlerini *Düşünceler* metni ile karşılaştırmak için bakınız: Edmund Burke, "Speech on Conciliation with America", (içinde) Burke, *On Empire, Liberty, and Reform: Speeches and Letters*, David Bromwich (der.), New Haven: Yale University Press, 2000.

Devrimi'ni insanlığın altın çağının görkemli bir başlangıcı olarak kutlamaktaydı. Örneğin, roman yazarı Robert Bage, Burke'ün yukarıda verilen satırlarını Aydınlanma düşüncesinin vasat bir metnine dönüştürürken ürettiği metnin “radikallığı” ile gururlanmış olsa gerekir:

“Ön yargı ve tutkunun imparatorluğunu geri getirmeye cüret eden adamı cezalandırmak için on binlerce kalem, hokkalarından fışkırmalıdır. Şövalyelik çağı, şükürler olsun, kapandı. Gerçeğin ve aklın çağı başladı ve o, ayaktakımı ve piskoposlara rağmen olgunluğa erişecektir. Yasa – etkin, yenilmez, intikam alan yasa, burada gezgin şövalyedir.”⁷

Paris'teki devrimin Londra'daki savunucularını temsilen Burke, Fransız Devrimi'ne bir methiye olarak yazılmış Dr. Richard Price'ın *Ülkemize Duyduğumuz Sevgi Üzerine Söylev*'ini (1789) hedef almıştı.⁸ Buna karşılık, Price'ın çevresinde oluşmuş başta Joseph Priestley, Mary Wollstonecraft ve Thomas Paine'den oluşan “radikal” entelektüel halka, Burke'ü “insanlığın düşmanı bir gericisi” olarak ilan etmekte gecikmedi. Price, *Söylev*'inin ikinci baskısında Burke'ü tutarsızlık ve gericilikle suçlarken⁹ Thomas Paine,

7 Robert Bage (içinde) Isaac Kramnick, “The Left and Edmund Burke”, *Political Theory*, Vol. 11, No. 2, 1983, s. 190.

8 Price'ın Aydınlanmacı kiliselerde vaaz ettiği söylevler, muhafazakâr felsefenin temel metinlerinin ortaya çıkmasında tetikleyici bir rol üstlenmiştir. Tıpkı Burke'ün *Düşünceler* adlı metni gibi, Josiah Tucker'ın Amerikan Devrimi'ni reddettiği çalışması, Paine'in devrim taraftarı ateşli bir söylevine tepki olarak kaleme alınmıştı. Bakınız: Josiah Tucker, *A Treatise Concerning Civil Government in Three Parts* (1781), London: T. Cadell, The Liberty Fund. Soyut doğal hakların üstünlüğüne yapılan vurgunun hem ahlaki hem de ticari bağlara zarar vereceğinden endişelenen Tucker ve Burke'ün siyasal düşüncelerinin bir karşılaştırması için bakınız: J. G. A. Pocock, “Josiah Tucker on Burke, Locke, and Price: A Study in the Varieties of Eighteenth Century Conservatism”, (içinde) Pocock, *Virtue, Commerce, and History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 157-193.

9 Bakınız: Richard Price, *A Discourse on the Love of Our Country* (1789), London: T. Cadell, The Liberty Fund.

Burke'ün *Düşünceler*'ine karşı bir yanıt olarak kaleme aldığı ve kısa sürede Aydınlanma düşüncesinin bir kutsalına dönüşecek *İnsanın Hakları* (1792) kitabında onu ezilenlerin düşmanı bir gerici ve onun Amerikan Devrimi'ni destekleyip Fransız Devrimi'ne karşı çıkmasına atıfla tutarsız bir ikiyüzlü olmakla itham etti:

“Bay Burke, dünyadaki tüm Hükümetlere iltifat etmelidir; bu sırada, onların altında ıstırap çeken kurbanlar, ister köle olarak satılsın isterse işkenceyle yok edilsin, bütünüyle unutulmuşlardır.”¹⁰

Onun İngiltere ile Fransa'nın artık düşman ülkeler olmayacağından korkarak Fransız Devrimi'ni yerini sağlama almak için kişisel bir fırsat olarak gören bir ikiyüzlü olduğuna inanan Paine gibi,¹¹ Fransız Devrimi'nin 1793'te kendi öz-tanımlamasıyla terör dönemine girişinden sonra karamsarlaşacak olan Wollstonecraft, *Düşünceler*'e karşı bir yanıt olarak yazdığı ve hızla ünlenmesini sağlayan *İnsan Haklarının Bir Savunması* (1790) adlı eserinde, Burke'ü İngiliz siyasal sistemi tarafından yozlaştırılmış yaşlı ve kafası karışık bir siyasetçi, aklı yerine duygularına yaslanan bir *sentimentalist* ve ayrıcalıklıların kayıran bir sahtekâr olarak tasvir ediyordu. Aksi takdirde Wollstonecraft'a göre, Burke'ün savunulması imkânsız olan tezlerine körü körüne inanmak gerekirdi:

“Antikitenin pasına hürmet edecekmişiz (...) ve şayet bazı hatalar keşfedersek duygularımız bizi (...) kadim günlerin saygıdeğer eserlerini (...) kör bir aşkla mazur görmeye götürecekmiz.”¹²

10 Thomas Paine, *The Writings of Thomas Paine (1779-1792)*, Vol. 2, Moncure Daniel Conway (der.), New York: G. P. Putnam's Sons, Liberty Fund, 1894, s. 286.

11 A.g.e., s. 271.

12 James Coniff, “Edmund Burke and His Critics: The Case of Mary Wollstonecraft”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 60, No. 2, 1999, s. 306.

Düşünceler metninin siyasal yazın dünyasında yarattığı bu infialin nedeni açtı: Burke, yalnızca Fransız Devrimi’ni ontolojik anlamda reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda Aydınlanma düşüncesinin en temel doğruları karşısında “kötü” olarak damgalanan olguları da “utanmadan” sahipleniyordu. Örneğin, *Düşünceler*’in “önyargı” hakkında olan aşağıdaki satırlarının entelektüel bir hezeyana yol açması şaşırtıcı olmasa gerekir:

“Görüyorsunuz Beyefendi, bu aydınlanmış çağda, genel olarak bizim öğrenilmemiş duyguların insanları olduğumuzu; tüm eski önyargılarımızı fırlatıp atmak yerine büyük ölçüde bağrımıza bastığımızı; kendimizi daha da utandırarak onları tam da önyargı oldukları için bağrımıza bastığımızı; onlar daha uzun süre ve daha genel biçimde hâkim oldukça onları daha fazla bağrımıza bastığımızı itiraf edecek kadar cüretkârim.”

Bu satırlara yanıt, yazarı “önyargının filozofu” olarak resmeden Priestly’den gelmiştir:

“Bağrınıza basın o zaman onları (önyargıları), beyefendi, ne kadar isterseniz. Önyargı ve hata, şimdi yükselmiş olan güneşin etkin bir şekilde dağıtacağı bir sistir yalnızca. Tıpkı masaldaki köylünün paltosuna yaptığı gibi, sıkı bir şekilde tutun onları üzerinizde; aynı güneş, ışınlarının sıcaklığından daha fazla bir şiddet kullanmaksızın sizi, onu fırlatıp atmaya mecbur bırakacaktır, elbette siz onun altında terlemeyi ve daha serin ve daha az yüklü arkadaşlarınızın alaylarını yüklenmeyi tercih etmezseniz.”¹³

Burke’ün *Düşünceler*’inin “sahtekârlık”, “ikiyüzlülük”, “gericilik” ve “fırsatçılık” olarak okunması, yalnızca yazarın kendi çağdaşlarıyla sınırlı kalmadı ve bu okuma, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla taşındı:

13 Kramnick, s. 190.

“Tıpkı, Amerika’da karışıklıklar başladığı zaman, Kuzey Amerika sömürgelerinin hizmetinde İngiliz oligarşisine karşı liberal rolünü oynadığı gibi, İngiliz oligarşisinin hizmetinde de bu dalkavuk, Fransız Devrimi’ne karşı romantik övgüler¹⁴ düzmüş bir vülger burjuva idi. ‘Ticaretin yasaları, doğanın yasalarıdır ve bu nedenle, Tanrı’nın yasalarıdır.’ (E. Burke, I. c., s. 31, 32.) Bu adamın, Tanrı ile doğanın yasalarına sadık kalarak kendisini daima en iyi pazarda satmasına hiç şaşmamak gerekir.”¹⁵

Marx’ın devasa üretimi içerisinde Burke’ün siyasal düşüncesi üzerine yalnızca *Kapital*’in Birinci Cildinde yüzlerce dipnot arasında rastgelen ve kişisel saldırı düzlemini zar zor geçen yukarıdaki “vülger” yorumu bulmaya şaşmamak gerekir. Burke’ün İngiliz yasama dilinden ekonomi politığının kine geçen “yoksul emekçi” (*labouring poor*) terimini “iğrenç politik ikiyüzlülük” olarak tanımlamasından hareketle onu “iğrenç politik esnaf”¹⁶ ya da onun Fransız devrimcilerine yönelik kullandığı terminolojiyi kendisine çevirerek “ünlü sofist ve dalkavuk”¹⁷ olarak aşağılayan Marx için temel mesele,

“bugün egemen olan ve ‘ticaretin yasalarına’ büyük bir sadakatle bağlı bulunan rezilce karakter yoksunluğu karşısında, kendisinden sonra gelenlerden tek bir şeyde, ‘yeteneklilikte’ farklı bulunan bu Burke’leri teker teker teşhir etmek”ti.¹⁸

O hâlde, yazarın Amerikan Devrimi’ni destekleyip Fransız Devrimi’ne karşı çıkmasını bir çelişki gibi sunan ve tüm

14 Burada “övgüler (düzmüş)” olarak İngilizceden hatalı çevrilmiş “laudator temporis acti”, aslında “geçmiş zaman övücüsü (rolünü oynamış)” olarak çevrilmeliydi.

15 Karl Marks, *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili* (1867), Alaattin Bilgi (çev.), İstanbul: Sol Yayınları, Birinci Cilt, 1986, 3. Baskı, s. 655, dipnot: 65.

16 A.g.e., s. 655, dipnot: 65.

17 A.g.e., s. 285.

18 A.g.e., s. 655, dipnot: 65.

siyasal düşüncesini kişisel yükselme hırsını saklayan bir örtüye ve bayağı bir serbest piyasa savunusuna indirgeyen Marx için Burke, bir sahtekârdan başka bir şey olamazdı. Oysa, Aydınlanmanın *içeriden* bir eleştirisini sunan Burke'ün siyasal düşüncesinin Aydınlanmanın kendisinden çıkan ve onun ilerlemeci ve devrimci karakterini daha da radikalleş-tiren Marx'ın siyasal düşüncesiyle taban tabana zıt olması, Marx'ın Burke'e karşı duyduğu bu hayli kişisel antipatinin gerçek nedeni olmalıdır. Yüce ile güzel (*sublime and beautiful*) arasındaki ayrıma dayanan ve 1757 yılında yayımlandığında büyük bir yankı uyandıran siyasal estetik kuramıyla¹⁹ henüz yirmi sekiz yaşında üne kavuşmuş bulunan Burke'ün Amerikan Devrimi'ni desteklediği ve Britanya'nın Hindistan'daki sömürge yönetim şekline saldırdığı siyasal hayatının arkasındaki kişisel ilişki ve çatışmalar, bütünüyle eleştirel bir çözümlemeye açık olsa da ölümünden altı yıl önce, altmış iki yaşında kaleme aldığı ve Aydınlanma düşüncesine karşı yapılmış ilk ve en esaslı meydan okumalardan biri olan Fransız Devrimi eleştirisini salt kişisel hırsa indirgemek, asıl siyasal felsefede vülgerliğin karşılığı olsa gerekir.

Aslında, Fransız Devrimi'ni “sivil toplumun siyasal karakterini ortadan kaldıran”, insanı bir yandan sivil toplumun egoist ve bağımsız bir üyesine diğer yandan da devletin bir yurttaşına dönüştüren ve bu nedenle insani bir kurtuluşla *tamamlanması* elzem olan siyasal bir kurtuluş olarak değerlendiren Marx, Burke'ün siyasal düşüncesinin tam karşısında yer aldığının farkındaydı. Bu nedenle, Burke ile Marx'ın yazılarında ileri sürülen benzer savlar, tamamen ters amaçlarla ve ters hedeflere yönelik olarak formüle edilmiştir. Örneğin, Burke soyut “insan hakları” kavramsallaştırmasını hakların tarihselliği ve özgüllüğü ile

19 Bakınız: Edmund Burke, *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*, M. Barış Gümüşbaş (çev.), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 1. Baskı, 2008.

eleştirerek “insan” kavramını yerelleştirirken²⁰ Marx, insan hakları tarafından korunanlardan (din, mülkiyet, ticaret vb.) nihai özgürleşme ile bireysel insanın evrenselleşip bir “cinsil-varlık” olacağı kehanetinde bulunuyordu.²¹

Oysa, Burke’ün değiştirerek muhafaza etmeyi telkin eden (kendi tanımlamasıyla) “basiretli” (*prudential*) siyasal felsefesi,²² Aydınlanma Çağı ile başlayan her türlü devrimci teori ve pratiğe bir meydan okumayı oluşturduğundan radikal değişim taraftarı Marksizmin bir Burke sorunu hep olagelmıştır. Ayrıca, 20. yüzyılda Burke yalnızca “gerici bir filozof” olarak değil, aynı zamanda en az bunun kadar yanlış bir okumayla “burjuva toplumunun düşmanı” olarak görüldüğünden kimi düşünürler, Burke ile “ortak düşman” üzerinden yakınlaşma yoluna da gitmiştir. Bu anlamda Harold Laski, Burke’ün siyasal düşüncesine “kapitalist toplumun bir eleştirisi” olarak değer gösteren ilk düşünürlerden-
dir. Burke’ün düşüncelerinde tamamen samimi olduğuna inanan Laski, bir yandan Burke’ün gelenek savunusunun kapitalist toplumun yıkıcı eğilimlerini kavramasına yol açtığını iddia ederken onu David Hume²³ ile birlikte Aydınlanma düşünürlerinin arasından öne çıkaran bütün özgül tezlerini (aklın eleştirisi, önyargı övgüsü vb.) birer hata olarak dışlamaktan da geri durmamıştır.²⁴

20 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (1790), Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1987, s. 28.

21 Karl Marx, “On the Jewish Question”, (içinde) François Furet, *Marx and the French Revolution*, Deborah Kan Furet (çev.), Lucien Calvié (der.), Chicago/London: The University of Chicago Press, 1988, s. 114-115.

22 “Birtakım değişim araçları olmayan bir devlet, kendini muhafaza etme araçlarından da yoksundur.” Burke, 1987, s. 19.

23 Burke ile Hume arasında böyle bir teorik ilişki kuran değerli bir metin için, bakınız: J. S. McClelland, *A History of Western Political Thought*, New York: Routledge, 1996, s. 402-424.

24 Kramnick, s. 200. Ayrıca, bakınız: Isaac Kramnick, “Liberalism, Marxism, and the Enlightenment: The Case of Harold Laski”, (içinde) Bernard Yack (ed.), *Liberalism without Illusions*, Chicago: The University of Chicago Press, 1996, s. 138.

Marx'ın Burke üzerine kısa ve öz tezini savunmak ve Marksizmin Burke sorununu kati olarak halletmek üzere Burke'ün siyasal düşüncesini ilk kez kapsamlı ve derinlemesine ele alan Marksist ise hocası Laski'nin tezini reddeden öğrencisi C. B. Macpherson'dır. Düşünürün Fransız Devrimi eleştirisinin gölgesinde kalmış diğer çalışmalarını öne çıkaran Macpherson, Burke'ün kapitalist topluma teorik bir saldırı düzenlemek şöyle dursun, geleneksel hiyerarşik toplumu, serbest piyasanın hizmetine sunduğunu ve böylece, doğmakta olan kapitalist sisteme eski baskı ve itaat araçlarını takdim ettiğini iddia etmiştir.²⁵ Macpherson, Burke'ün serbest piyasaya olan uzlaşmaz inancını ifşa etmeyi başarsa da Aydınlanma felsefesini eleştiren diğer savlarının yalnızca bu inanca hizmet ettiği şeklindeki tezi fazla-gerilmiş (*overstretched*) görünmektedir.

Yine de Burke'ün siyasal düşüncesinin en zorlu olumsuz okuması, 20. yüzyılın en yenilikçi tarihçilerinden biri tarafından gerçekleştirilmiştir. 18. yüzyıl İngiliz siyasetinde düşünce ve ideallerin rolünün son derece pozitivist bir eleştirisini sunan, siyasetin düşünceler üzerinden değil çıkarlar üzerinden işlediğini savunan ve Lord Macaulay, W. E. H. Lecky, G. O. Trevelyan ve G. M. Trevelyan gibi geleneksel tarihçilerin tüm tezlerini dayandırdıkları Whig ile Tory ayrımını reddederek İngiliz siyasetini *prosopografi* (kolektif biyografi) yöntemiyle deşifre etmeyi amaçlayan Namierizmin kurucusu Lewis Bernstein Namier, Burke'ün tüm üretimini ustaca bir sahtekârlık ve siyasal şarlatanlık olarak yorumlar:

“Neredeyse iki yüz yıldır ölçsüz bir şekilde hayranlık duyulan ve en bol miktarda alıntılanan Burke'ün yazıları, bu adam ile okuyucuları arasında fevkalade bir yanılsama olarak durmaktadır. (...) Algıların eğilimi incelendiğinde o, çoğu zaman, kötü bir gözlemci olarak ve (...) tahayyülünün

25 Bakınız: C. B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*, Oxford: Clarendon Press, 1962. Ayrıca bakınız: C. B. Macpherson, *Burke*, Oxford: Oxford University Press, 1983.

uydurmalarını yalnızca uzaktan bağlantılı olduğu gerçeğinin yerine ikame ederken bulunacaktır.”²⁶

Yalnızca onu sahtekârlıkla itham eden Namier tarafından değil, aynı zamanda onun siyasal düşüncesini bir hayli önemseyen İngiliz tarihçisi J. G. A. Pocock tarafından da Burke’ün tacın sahibi III. George ile gizli Tory danışmanları arasında anayasa ve Whig’lere yönelik “çifte kabine” (*double cabinet*) olarak adlandırdığı bir komplonun ya da Fransız Devrimi ile başlayan değişim rüzgârının arkasında devrimci yazın insanları ile finansal spekülâtörler tarafından yürütülen bir entrikanın olduğu konusundaki savları tarihsel birer hata olarak not edilmektedir.²⁷ Yine, özellikle *Düşünceler*’de temel önemde olan “kadim anayasa” kavramsallaştırması, 18. yüzyıl İngiliz siyasal tarihinin Whig yorumunun klasik bir argümanı iken yazarın feodal (*landed*) ve ticari (*commercial*) çıkarların uyumu konusundaki tezi, yine dönemin egemen siyasal inancının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.²⁸ Ancak, Burke’ün metinlerinde ne yukarıdaki gibi komplo teorilerine dayanan tarihsel hataların bulunması ne de dönemin bugün geçersiz olduğu görülen bir takım siyasal argümanlarının kullanılması, Burke’ün siyasi görüşlerini değersiz kılar. Siyasal teori ile siyasal tarih arasındaki bu organik ilişki gözetildiği müddetçe *Düşünceler*, Aydınlanma felsefesinin tam kalbine bizzat onun araçlarıyla yapılan ve kendi iç çelişkileri ve sınırlamaları olan teorik bir saldırı niteliğindedir ve tam da bu niteliğiyle Burke’ün siyasal düşüncesi, hakkaniyetli bir yeniden okumayı, sahip olduğu bütün iyi ve kötü üne rağmen hak etmektedir.

Ahmet Özcan
İstanbul, 2019

26 Namier, (içinde) Kramnick, 1983, s. 199.

27 *A.g.e.*, s. 198. Ayrıca, bakınız: J. G. Pocock, “Introduction”, (içinde) Burke, 1987, s. xxiii.

28 *A.g.e.*, s. xix.